

VÝVOJ ŠKOLNÍCH SEŠITŮ OD POLOVINY 19. STOLETÍ DO JEJICH NORMALIZACE V ROCE 1932

Helena Kovářová

POČÁTKY ŠKOLNÍCH SEŠITŮ

Ve školních sešitech se děti poprvé setkávají s rukopisnou kulturou psaní. Již mnoho generací žáků si nedovede školu bez sešitů představit. Pokud definujeme školní sešit jako složku přesně seříznutých papírů pevně spojených s obálkou, ať už linkovaných nebo nelinkovaných, vznikl až se zavedením strojní výroby papíru v polovině 19. století.¹ Zlevňování papíru provázely objevy nových technik tisku z hloubky i plochy, stejně jako poptávka po levných knihách a tiskovinách. Do té doby se setkáváme v triviální škole s kombinováním papíru s jinými materiály, z nichž nejznámější je břidlicová tabulka. Jednotlivé archy papíru pro žáky kupoval, rozřezával a linkoval učitel, k tomu řezal pera z brků.² Pro potřeby prezentace žáků, například při vizitaci školy, byly zhotovovány vzorové opisy, které byly dodatečně ručně svazovány do bloků. Z muzejních a archivních fondů jsou známé vzorové předpisy od prvních desetiletí 19. století některé kolorované a zdobené ornamenty. Žáci vyšších typů škol používali pro zaznamenání učiva ručně nařezané archy papíru ručně sešité nití, které mohly a nemusely mít obálku, a nespádají tudíž do kategorie definované v úvodu.

¹ Miloslav VÍTEK, *Polygrafické technologie výroby školních sešitů se mění*, Polygrafie revue 10, 2008, č. 4, s. 68–70. Srov. Josef KLIKA – Karel ŠTECH (edd.), *Stručný slovník pedagogický*. Díl šestý, Praha 1909, s. 1633–1634.

² [Josef KLIKA], *Ministerstvo vyučování pro školní sešity*, Národní listy 44, 1904, 4. 9. 1904, č. 244, s. 13. Ještě v roce 1878 upozorňoval článek v pedagogickém časopise, aby si děti kupovaly linkované sešity nebo papír. Učitelé neměli trpět linkováním (linováním) papíru dětmi až ve škole. Viz *Proč se nedaří vyučování krasopisu na obec. školách jak by mohlo a mělo?*, Beseda učitelská 10, 1878, 28. 2. 1878, č. 9, s. 103–104.

Nejstarší datované školní sešity ve sbírkách přerovského muzea s názvy Schreib Buch a Schönschreib-Buch s předtištěnými linkami jsou z roku 1844. Jejich obálky zdobí obrázky s motivem krajiny a biblickým tématem. Jedná se o písanky, které měly mezi sešity vždy zvláštní postavení.

V 60. a 70. letech 19. století se na obálkách sešitů objevovaly obrázky s texty z věcného vyučování po vzoru Komenského *Světa v obrazech* (například firma Hynek Fuchs z Prahy, firma J. Wallishauser z Vídně), později násobilka a početní rovnice.³ Sešity nesly různé názvy: diktovací kniha, sešit pro diktando, Schön- und Schuellschreiben, Schreibheft, krasopisná kniha, písanka, sešit ku psaní, počítání nebo kreslení (Zeichenheft) apod. Námětově bohaté obálky sešitů vyráběla firma Ed. Musil z Vídně: obrazy z českých dějin, podobizny panovnické rodiny, vyobrazení měst, krajin, hradů, památných budov, mapy, jedovaté byliny, zvířata, nové míry a závaží, geometrická tělesa atd. nebo jen pouhé nápisy. V druhém vydání inzerovaném roku 1879 byly obrazy historických událostí na přední straně doplněny na zadní stručným výkladovým textem. Kromě scén spojených s panovnickou rodinou se na sešitech objevil například Komenský, Resl, Guttenberk, Praotec Čech, Přemysl ze Stadic, Sv. Václav, Sv. Cyril a Metoděj, Svatopluk a jeho synové, usmíření Přemysla Otakara s Vladislavem Jindřichem, založení univerzity pražské atd.⁴ Musilova diktandovka, počítanka i Zeichenheft byly velmi oblíbené na Moravě i v Čechách.

Podle pozdějších svědectví z denního tisku nebyly tyto ozdoby svazku jednotvárných linkovaných listů zcela samoučelné. Děti měly podklady k další výuce a k vymalování („barvičkování“). Na obálkách se objevovaly také velké nápisy, ornamentální písmo a rámečky, vzorové písmo a návody pro správné držení pera charakteristické pro sešity německé firmy M. Greiner. Ta dodávala písanky do škol v Rakousku, Německu, Belgii a jinde. Kolem roku 1868 měly být vydány Greinerovy písanky pro národní školy také v češtině s krasopisnými větami ze zeměpisu a dějepisu českých zemí.⁵

³ Pro srovnání v Prusku vyhláška z roku 1851 zakazovala revoluční a nemravné obrázky. V 70. letech 19. století se zde objevovala stejná témata, navíc náboženské motivy (sv. Jan, andělé). Viz Horst SCHIFFLER, *Schulhefte als Historische Quellen am Beispiel der Sammlung von Schulheften im Saarländischen Schulmuseum* (online). Dostupné z URL: <http://www.schulmuseum-ottweiler.net/magazin/schulhefte-als-historische-quellen> [cit. 3. 11. 2014].

⁴ Ed. Musilovy sešity ku psaní a kreslení a písanky, *Beseda učitelská* 11, 1879, 18. 9. 1879, č. 38, s. 468. Srov. Hynek Fuchs, *Beseda učitelská* 11, 1879, 28. 8. 1879, č. 35, s. 432 [inzerce].

⁵ Greinerovy písanky pro národní školy, *Naše listy* [1], 1868, 4. 11. 1868, č. 4, s. 3. Greinerovy písanky inzeroval knihkupec Fr. Vaněk v Kroměříži v roce 1869 a ještě v roce 1883 hlavní sklad školních tiskopisů K. Winklera v Brně (Winkler a Wehovski) spolu s Musilovými. Později se již v inzerci neobjevují. Viz *Moravská orlice* 7, 1869, 12. 9. 1869, č. 208, s. 4; *Našinec* 15, 1883, 18. 7. 1883, č. 82, s. 4. V Brně také sídlil knihkupec a nakladatel Karel Winiker, který roku 1875 vydal sešity pro Slovinsko. *Rastrované, psací a kreslicí sešity pro Moravu inzeroval pouze v roce 1873* (viz *Moravská orlice* 11, 1873, 10. 9. 1873, č. 207, s. 4). Později se soustředil na hudebniny.

PRVNÍ ZÁKONNÉ NORMY PRO POUŽÍVÁNÍ SEŠITŮ

První omezení živelné výroby sešitů přišlo krátce po školské reformě. Ve školním řádu z roku 1870 § 72 byla kodifikována povinnost rodičů nebo zástupců žáka zajistit potřebné sešity, stejně jako učebnice a jiné učební prostředky. Pokud byli nemajetní, plnily tuto povinnost osoby a instituce určené zákonem. V nutných případech se využívaly dobročinné dary a výtěžky z charitativních akcí. O tři roky později, 25. 3. 1873, vložilo ministerské nařízení úkol dohlížet na používání schválených učebních prostředků do kompetencí okresní učitelské konference. Výnos souvisel se stížnostmi na vysoké ceny požadované za učebnice a další prostředky výuky. Následujícího roku, dne 8. 12. 1874, uzákonilo ministerstvo nutnost schvalovat písanky s obrázky (přírodopisné, dějepisné, zeměpisné, předlohy k psaní a jiné), protože byly brány jako další výukový prostředek.

Vydavatelé písanek se často odvolávali na spolupráci s učitelskými jednotami a spolky. Na první pohled záslužná činnost učitelů při posuzování a korigování písanek se mohla obrátit v jejich neprospěch jako v případě dobrozdání o laciném, tzv. krejcarovém, vydání firmy Hynek Fuchs (sídlo v Praze, zastoupení ve Vídni) v červnu 1871. Přestože na posouzení byl učitelům vyhrazen jen jeden den, nebylo již možné provádět žádné korektury, výsledek se mírně odchýlil od původní předlohy a odpovídal levnější zinkografii, písanky nakonec byly doporučeny a hojně používány také ve Vídni. Vyvolaly ale silné negativní ohlasy v Čechách, kde byl kritizován zejména prof. Studnička. Ten se k věci vyjádřil otevřeným dopisem v Besedě učitelské a vyzval případné oponenty k veřejné diskusi.⁶

Zkušenosti s užíváním sešitů od různých výrobců byly předávány na okresních učitelských konferencích. Například v Pardubicích podal dobrozdání o Musilových písankách Fr. Jiroutek z dívčí občanské školy. Podle něj měly tyto sešity vhodná vyobrazení, dobrý papír, výtečné linování, to vše při nízké ceně.⁷ Pro obecné školy byly schváleny také písanky Felklovy, Musilovy, Greinerovy, Grubauerovy, Fuchsovy.⁸

Pokud vyšlo nové, nezměněné vydání některé učebnice nebo písanky, nepotřebovalo procházet znovu schvalovacím procesem. Podle výnosu z 25. 5. 1879 vydavatel pouze

⁶ Alois STUDNIČKA, *Velectěný pane redaktore!*, Beseda učitelská 4, 1872, 15. 2. 1872, č. 7, s. 83–84. Studnička sám byl autorem písanek ornamentálních vzorů pro průmyslové školy vydaných u Hynka Fuchse roku 1869 (*Škola ornamentiky křivočaré*, Beseda učitelská 1, 1869, 20. 11. 1869, č. 21, s. 253) a redaktorem časopisu Český kreslíř.

⁷ *Z Pardubic (Okresní učitelská konference)*, Beseda učitelská 7, 1875, 18. 11. 1875, č. 46, s. 556–557.

⁸ *Babylon ve škole*, Beseda učitelská 8, 1876, 17. 2. 1876, č. 7, s. 83. Továrna školních sešitů M. Grubbauerová sídlila v Linzi a produkovala také sešity ve slovinštině. Viz Branko ŠUSTAR, *Zgodbe šolskih zvezkov* (online). Dostupné z URL: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/exhibits.php?item=176> [cit. 3. 11. 2014].

zaslal jeden výtisk ministerstvu. Žádné schválení nepotřebovaly ani písanky bez obrázků a textů.

Schvalování sešitů a dalších školních potřeb bylo na Moravě některými českými učiteli vnímáno jako zavádění „papírového monopolu“, který bere výtěžek domácím knihařům a menším obchodníkům.⁹ Schválené písanky prý byly o mnoho dražší, přestože na nich zůstal původní obraz, kvůli kterému bylo předešlé vydání zapovězeno. V rychlém sledu se objevovaly jiné formáty, jiné obálky, jiné obrazy. Na nátlak objednávat a kupovat si stěžovali už i Němci na Moravě. Někteří učitelé mohli odebírat písanky, sešity, formuláře školních zpráv (vysvědčení) a písemností jen od firem naznačených řídicími orgány.¹⁰

K masovému rozšíření sešitů přispělo nařízení ministra kultu a vyučování ze 17. 6. 1875 o pravidlech pro školní budovy, školním náradí a péči o zdraví dětí. V §25 je mimo jiné stanoveno omezit užívání školních tabulek (břidlicových i umělých) na nejnnutnější dobu, a pokud možno co nejdříve začít psát na papír. Ten měl být pevný, syté barvy, dobře klížený, a jak pro psaní, tak pro kreslení náležitě bílý. Tento požadavek vycházel z praktických zkušeností učitelů s prvopočáteční výukou psaní.¹¹

VLASTENECKÉ, ČESKÉ NEBO NĚMECKÉ SEŠITY?

Školní sešity se mohly stát předmětem národnostních třenic. Na okresní konferenci učitelstva v roce 1879 v Uherském Brodě zazněl referát o zavedení „vlastenecký sešitů“ učitele Alfonse Metznera dodávaných knihkupectvím Jidřicha Fetzingera z Těšína do zdejších škol. Čeští vlastenci ale přesto nejvřeleji doporučovali písanky Musilovy, které „opravdu jsou vlasteneckým podnikem“.¹² Musilovy písanky byly na krajské výstavě v Jihlavě roku 1877 vyznamenány diplomem,¹³ Alfons Metzner získal zlatou medaili od ministra kultu a vyučování Karla von Stremayra.¹⁴ Jindřich Fetzinger vydával písanky, které se Musilovým velmi podobaly, ale na rozdíl od nich nepodávaly žádné obrázky z českých dějin až na dvě výjimky. Navíc měl posílat českým učitelům na Moravě nabídku pouze v němčině.¹⁵ Fetzingerovy sešity měly zaplavit některé okresy na Moravě i v Čechách, přestože k obrázkům

⁹ *Výdělkářství ve škole*, Moravská orlice 17, 1879, 7. 8. 1879, č. 180, s. 1–2.

¹⁰ *Svíj pomáhá svému*, Moravská orlice 4 (13), 1875, 12. 10. 1875, č. 233, č. 1.

¹¹ Vincenc PODHAJSKÝ, *Krasopis ve škole obecné*, Beseda učitelská 5, 1873, 13. 2. 1873, č. 7, s. 76–78.

¹² *Německá konference českých učitelů*, Moravská orlice 17, 1879, 31. 8. 1879, č. 200, s. 4.

¹³ [*Kladu sobě za čest*], Moravská orlice 7 (16), 1878, 18. 9. 1878, č. 214, s. 4.

¹⁴ *Zač dostal Alf. Metzner v Těšíně medaili?*, Našinec 12, 1880, č. 25, 27. 2. 1880, s. 3.

¹⁵ *Pro učitele*, Moravská orlice 17, 1879, 16. 10. 1879, č. 238, s. 2. Srov. Beseda učitelská 11, 17. 4. 1879, č. 16, s. 196 [inzerce].

na obálkách byl připojen až nepřátelský text. Zakázalo je samo ministerstvo kvůli obrázku povstání haličských rolníků.¹⁶

Roku 1881 se učitelský sbor v Litni usnesl, že nebude nadále užívat v místě obvyklé sešity firmy Eichmann a spol. z Hostinného, protože majitel je nepřitelem českého národa.¹⁷ Tento předchůdce Krkonošských papíren vstoupil na trh se školními sešity v roce 1878¹⁸ a měl filiálku i ve Vídni. V srpnu 1881 upozorňoval Eichmann ve snaze chránit svou dobrou pověst, že se na trhu objevily sešity špatné kvality, které napodobují jeho výrobky.¹⁹

Roku 1882 se objevuje výzva, aby učitelé v Čechách a na Moravě neignorovali výrobky českých firem, například Felkl či Hynek.²⁰ České školy velmi často odebíraly od německých firem, které podporovaly Schulverein. Pobídkou k odběru býval dar balíku sešitů pro chudé, přičemž čeští výrobce nabízeli při hromadném odběru vždy určitě množství sešitů zdarma a často se objevovala i poděkování za samostatné dary školám. V roce 1883 se v Litovli a okolí používaly sešity vídeňských firem místo vlasteneckých, např. Felkl a Hynek. Okresního školního inspektora, ředitele německé školy, měl dokonce rozzuřit dar sešitů matiční škole od české firmy.²¹ V průběhu let bylo znovu upozorňováno na podporu českých výrobců sešitů a školních potřeb.²²

MINISTERSKÉ ZÁKAZY

Ministerské nařízení z 27. 5. 1881 zakázalo užívat písanky s vyobrazením či texty nesouvisejícími s výukou psaní (přírodopis, zeměpis, dějepis atd.), a to jak v obecných tak v měšťanských školách.²³ Písanky s předepsanými řádky, s pravidly nebo vyobrazením, která se bezprostředně týkala výuky psaní, potřebovaly schválení zemského školního úřadu. Písanky, které mimo titul a linky neměly žádný text ani obrázek, nebylo nutné schvalovat a mohly být používány volně. Učitelé a orgány školního dozoru měli dohlížet na kvalitu papíru (pevný, hladký, dobře klížený, náležitě bílý) a dbát na zamezení každého zbytečného vydání, které nutně nevyžadovalo vyučování. Dosud povolené písanky s vyobrazeními

¹⁶ *Učebné pomůcky ve škole a vlastenectví*, Národní listy 22, 1882, 5. 12. 1882, č. 324, s. 3.

¹⁷ *Sešity školní*, Beseda učitelská 13, 1881, 25. 8. 1881, č. 35–36, s. 492.

¹⁸ Jiří ŠVEC, *150 let papírenské výroby v Hostinném*, Hostinné 1985, s. 50, 55.

¹⁹ *Strojní papírna Eichmann a spol.*, Národní listy 21, 1881, 28. 8. 1881, č. 208, s. 4.

²⁰ *Učebné pomůcky ve škole a vlastenectví*, Národní listy 22, 1882, 5. 12. 1882, č. 324, s. 3.

²¹ *Z Litovle*, Našinec 15, 1883, 9. 3. 1883, č. 28, s. 3.

²² *Českým dětem české potřeby školní*, Národní listy 26, 1886, 15. 7. 1886, č. 194, s. 2.

²³ *Příruční kniha říšských a zemských zákonů, nařízení a předpisů v záležitostech školství obecného na Moravě*, Brno 1891, s. 251.

a texty nesouvisejícími s výukou psaní se mohly používat jen do konce roku školního 1882/1883.²⁴

Obálky sešitů tak dostaly formální ráz. V 90. letech 19. století se o změnu pokusil známý pedagog a komeniolog Josef Klika²⁵. Vypracoval soubor drobných obrazových a textových pomůcek pro vyučování, které pražský vydavatel Hynek tiskl na zvláštních obálkách, do kterých se sešity vkládaly, aby zůstaly úhledné a čisté. Na obálkách se objevila škola ozdob, nejdůležitější hodnoty, poměry a vzorce početní, nejmenší ukazatel pravopisný, pravidla správného sedění při psaní a názvosloví čtyř nejrozšířenějších řemesel. Požádal rovněž o schválení témat, která zpracoval a vydal jako nástěnné didaktické obrazy: Kodymova Zdravotního desatera, Příkázání slušnosti, Komenského mravoučného desatera pro mládež a Desatera proti lihovinám.²⁶

V 80. letech 19. století se objevovaly zprávy o šíření krátkozrakosti ve školách. Na základě lékařských posudků bylo za jednu z příčin označeno užívání břidlicových tabulek (držení hlavy příliš blízko psací ploše), šikmé držení hlavy u šikmého písma a stigmografické kreslení (podle sítě teček). Navrhováno bylo také omezení domácích úkolů a přestávky po dvouhodinovém vyučování, neboť „*stálé namáhání mládeže je kořenem úžasné se rozmáhající krátkozrakosti*“.²⁷

Ministerstvo proto dvěma výnosy z 23. 7. a 19. 12. 1885 zakázalo užívání mřížkovaných (čárkované čtverduchého, čtvercovaných) psacích potřeb, stejně jako těch se šikmými (úhlopříčnými zřakovými) linkami, a to na základě nejvyšší zdravotní rady jako škodlivé pro zrak žáků. Nařízení se týkalo psacích a početních tabulek (břidlicových i umělých), psacích sešitů atd. Školní rok 1885/1886 byl stanoven jako přechodné období, kdy bylo možné používat starších zásob. Od roku 1886/1887 již platil zákaz bez výjimky.²⁸ V roce 1890 se objevila zmínka o uplatňování zákazu: „*Co to bylo nářku, jaké to budou svízele s umisťováním číslic při úkolech početních!*“ Po krátkém čase se ukázalo, že žáci nemají

²⁴ *Proti písankám s obrázky*, Beseda učitelská 13, 1881, 16. 6. 1881, č. 25, s. 351.

²⁵ Do roku 1905 redaktor školské hlídky Národních listů.

²⁶ Josef KLIKA (ed.), *Stručný slovník paedagogický*. Díl pátý, Praha 1900, s. 1476–1480; Josef KLIKA – Karel ŠTECH (edd.), *Stručný slovník paedagogický*. Díl šestý, Praha 1909, s. 1633–1634. Ukázky jsou dochovány v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze, fond Josef Klika (za upozornění děkuji kolegovi PhDr. Janu Šimkovi, Ph.D.).

²⁷ *Krátkozrakost mládeže*, Národní listy 20, 1880, 23. 11. 1880, č. 281, s. 1. Přetiskovaly další noviny a časopisy. Problémem se učitelské časopisy zabývaly i později. Viz *Pro břidlicové tabulky*, Beseda učitelská 14, 1882, 5. 10. 1882, č. 41, s. 565; *Oko a škola*, Beseda učitelská 16, 1884, 12. 6. 1884, č. 25, s. 349; *K zamezení krátkozrakosti*, Beseda učitelská 18, 1886, 18. 3. 1886, č. 12, s. 169.

²⁸ Čtvercované sešity byly zakázány také v Rakousku, Bavorsku, Švýcarsku, Meklenbursku a Prusku. Blíže *Čtverečkové sešity*, Učitelská beseda 18, 1886, 14. 1. 1886, č. 3, s. 41.

s psaním příkladů bez mřížek žádný problém.²⁹ Zákaz kolmých (příčných) a diagonálních (šikmých) linek již nebyl nikdy odvolán a byl zopakován v roce 1932. Zajímavé je, že po roce 1931 byla vydána Reformní podložka ku psaní podle návrhu Josefa Kubálka (spoluautor slabikářů) s kolmými linkami, které měly usnadňovat dodržování sklonu a mezer mezi písmeny a slovy.³⁰

PROBLÉMY S LINIATUROU A DRUHOU ROZRŮZNĚNOSTÍ DO ROKU 1904

V poslední třetině 19. století na mnohých místech vzrostl počet používaných sešitů na škole na neúnosnou míru. Navíc každá firma měla zavedenu svou vlastní liniaturu. Ministerstvu kultu a vyučování docházela řada stížností na časté změny a bezúčelnou různost psacích a kreslicích potřeb, která znamenaly pro rodiče školáků zbytečné výdaje. Těžkosti působila také výrobcům a prodávacům. Problémem se měly zabývat zemské školní rady a vyžádat si k tomu stanoviska z průmyslových kruhů. Výnosem z 28. 4. 1886 nařídilo ministerstvo postupné zavedení jednotných (stejnотvarých) psacích a kreslicích potřeb minimálně v jednom školním okrese. Vzorky měly být na každé školy přístupné rodičům i výrobcům a prodávacům. Dále mělo být dbáno největší šetrnosti, ne však na úkor didaktických a zdravotních hledisek. Zavedení shodné liniatury v rámci jednotlivých zemí Rakouska-Uherska bylo nařízeno výnosem z roku 1904. Sjednocení v rámci celého státu proběhlo až v roce 1932.

O jednotné liniatuře byly vedeny diskuze a její návrh vzešel od Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách v červnu 1886 tak, aby se shodovaly všechny sešity v jedné třídě.³¹ Spolek byl ochoten vydat návrh každému vydavateli sešitů s podmínkou, že věnuje jistou částku na Bolzánův sirotčinec. V červenci již měl sešity s touto liniaturou na skladě Hynek Votoček v Praze.³² V září 1886 byl vydán článek popisující, jak skrze školní sešity zasahuje rivalita učitelských spolků do rozpočtu rodin, zejména chudších. Rodiče například ze Smíchova zakoupili dceři sešity s liniaturou navrženou Jednotou ústředního

²⁹ *Úvahy o reformě vyučování kreslení ve školách obec. a měšť.*, Beseda učitelská 22, 1890, 22. 5. 1890, č. 21, s. 290.

³⁰ *Reformní podložka ku psaní* navrhl Jos. Kubálek a vydal A. Hynek v Praze. Muzeum Komenského v Přerově, fond Archiválie, písemnosti a dokumentace dějin školství a komeniologie, AS 2344.

³¹ *Návrh jednotné liniatury v sešitech školních*, Beseda učitelská 18, 1886, 17. 6. 1886, č. 25, s. 349–350; *Tamtéž*, 1. 7. 1886, č. 27, s. 377–378; *Tamtéž*, 8. 7. 1886, č. 28, s. 393–394. *Srov. Vinohradská učit. jednota Komenský*, Beseda učitelská 19, 1887, 30. 6. 1887, č. 27, s. 379–380.

³² *Českým dětem české potřeby školní*, Národní listy 26, 1886, 15. 7. 1886, č. 194, s. 2.

spolku učitelského v Čechách. Ředitel a učitelé měšťanské školy je však odmítli, protože tento spolek neuznávali. Rodiče proto museli pro sešity do Celetné k Felklovi, který tisk linky podle návrhu spolku Budeč.³³

Ani výnos z roku 1886 neznamenal konec nesnázím s nákupem školních potřeb. V každém školním okrese existovala jiná pravidla pro užívání sešitů, mnohde zřízena celá soustava pro příslušné předměty, celkem až 50 různých sešitů s různou liniaturou (lišila se někdy jen o milimetr).³⁴ Roku 1892 se učitelé v Praze dostali do obtížně řešitelné situace. Dle nařízení okresní školní rady nesměli upřednostňovat jednu firmu, ale přijímat sešity od všech firem, pokud mají jen přiměřenou liniaturu. Po dvou týdnech přišlo nařízení zemské školní rady o užívání sešitů firmy H. Fuchse pro stojaté psací písmo spolu s jejich vzory.³⁵

V roce 1895 mohl mít jeden žák ve škole až 12 druhů různých sešitů, od každého spotřeboval za rok více kusů. Dobové hodnocení situace v tisku bylo značně nekompromisní: „*Tím se vedou žáci ku povrchnosti při konání prací písemných a kazí si zrak, rodičům pak způsobují se zbytečná vydání. [...] Co jen drahého času ve školách zmaří touto papírovou manipulací!*“³⁶ Podle nejstriktnějších návrhů by postačovaly jen čtyři druhy sešitů. Také učitel prý mohl ušetřit čas věnovaný kontrole sešitů a věnovat se přímé výuce, uspořil by i místo ve skříních. Kritika se snažela také na inspektory, z nichž někteří omezovali kontrolu výuky na prohlídku hromádek sešitů. Sešity většinou zůstávaly ve škole, domácí úkoly mohly být zadávány například jen jednou měsíčně nebo na venkovských školách vůbec.³⁷ Rodiče tak získali přehled o účelnosti vynaložených prostředků na tzv. školních výstavách k ukončení školního roku, kde bývaly sešity vystavovány.

Na základě došlých stížností doručených na ministerstvo osvěty a vyučování v roce 1901 byly správy škol a učitelské sbory dotazovány, jak zajistit dobrou jakost, řádnou úpravu a přijatelnou cenu sešitů. Velkým problémem byl vysoký počet sešitů, navíc pro týž předmět bývaly používány různé druhy.³⁸ Na Moravě nařídila zemská školní rada prodávat záležitost na učitelských konferencích. Vyšel také článek Jakuba Balhara, který

³³ *V zájmu chudých rodičů*, Národní listy 26, 1886, 25. 9. 1886, č. 266, s. 2. Krátce nato vyšel satirický inzerát: výměnou za dar 500 zl ve prospěch Bolzánova sirotčince anonymně vyzýval učitelské spolky k sestavení takové liniatury školních sešitů, aby děti ze Smíchova nemusely chodit do Celetné. Viz *500 zlatých*, Národní politika 4, 1886, 28. 9. 1886, č. 269, s. 6.

³⁴ [Josef KLIKA], *Ministerstvo vyučování pro školní sešity*, Národní listy 44, 1904, 4. 9. 1904, č. 244, s. 13.

³⁵ *Nová liniatura pro stojaté písmo psací*, Národní listy 32, 1892, 19. 2. 1892, č. 50, s. 3.

³⁶ *Sešitová horečka ve školách*, Národní listy 35, 1895, 13. 2. 1895, č. 44, s. 3.

³⁷ Počet domácích úkolů byl regulován například nařízením zemské školní rady na Moravě z 31. 3. 1905. V prvních dvou letech mohly být zcela vynechány, jinak byly doporučeny jednou měsíčně, přičemž měl být střídán vyučovací jazyk s počty.

³⁸ *Sešity a jiné pomůcky pro školní mládež*, Národní politika 19, 1901, 30. 6. 1901, č. 178, s. 9.

argumentoval, že učitelé sami mají zákonem stanovenou povinnost kontrolovat kvalitu sešitů a odpovídají za to, aby se špatné výrobky do škol vůbec nedostaly.³⁹ Ministerstvo uvažovalo o stanovení jednotné úpravy sešitů. Z obavy před převzetím výroby a prodeje sešitů státní správou, respektive přidělením monopolu c. k. školnímu knihoskladu, odjela dokonce delegace pražských 565 obchodníků s papírem, knihařů a výrobců školních sešitů do Vídně, kde jednala s ministerskými úředníky. Dne 11. 12. 1901 vydalo ministerstvo prohlášení, že obchodní činnost knihoskladu rozšiřována nebude a při stanovení normálních typů sešitů bude přihlíženo k zájmům dotčených hospodářských kruhů.⁴⁰

Ministerstvo definovalo některé parametry normálních školních sešitů vnesením ze dne 23. 7. 1904, č. 5513⁴¹ (Zdravotní předpisy o úpravě psacích a kreslicích sešitů užívaných na obecných a měšťanských školách): náležitě bílý papír s nádechem do žluta, hmotnost 1000 listů nejméně 12 kg, drátková vazba byla zakázána, povoleno pouze sešití nití, objem sešitů byl stanoven na minimálně osm listů, předepsána byla jednotná obálka sešitů (pouze nadpis a pojmenování), jednotlivé zemské školní rady byly pověřeny vypracování jednotné liniatury pro školní sešity v rámci zemí do dvou let. Po ukončení jednání ministerstva se zemskou školní radou mělo být stanoveno přechodné období kvůli spotřebování značných zásob obchodníků.⁴² Navíc zemské školní rady vyzývaly k nákupům u tuzemských firem a výrobců, pokud to bylo možné a výhodné.⁴³ Někteří ředitelé po výrobcích i nadále žádali natištění místa a názvu školy na obálku sešitu, čemuž nemohlo být vyhověno, ale používaly se papírové obaly sešitů s předtištěnými údaji či nálepkami. Na školách měly být k dispozici vzorové sbírky sešitů, které nesměly být označeny žádnou firmou.⁴⁴ V roce 1904 se objevil požadavek na jednotné číslování sešitů, které by usnadnilo práci výrobců, prodejců i nakupujících. Ti byli často v nejistotě, zda kupují správně (např. první sešit ku psaní se zaváděl ve druhé třídě, první kreslicí ve třetí třídě). O tom, že bylo uplatněno, svědčí

³⁹ Na Moravě podle něj byla liniatura a zevnějšek sešitů ustáleny a živnostníci dodávali vyhovující zboží. Viz Jakub BALHAR, *Školní sešity*, Komenský 29, 1901, 4. 7. 1901, č. 29, s. 433–436.

⁴⁰ *Obchodníci s papírem a školními sešity*, Národní politika 20, 1902, 25. 1. 1902, č. 24, s. 5.

⁴¹ Joseph LOOS, *Enzyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde. I. Band: A-L*, Paderborn 2012, s. 180–181 (přetisk originálu z roku 1906).

⁴² *Školní sešity*, Národní listy 45, č. 245, 6. 9. 1905, s. 2. Pro Čechy minimálně dvouleté přechodné období. V roce 1911 byli obchodníci znepokojeni šířícími se zvěstmi o normalizaci sešitů se zvláštní značkou. Sdružení velkovýrobců a nakladatelů normálních školních sešitů vydalo v denním tisku prohlášení, že zůstává v platnosti nařízení české zemské školní rady z 18. 4. 1906, které označování zakazovalo. V dohledné době se typ sešitů neměl měnit. Blíže *Všem papírníkům, prodavačům normálních školních sešitů a správcům škol obecných a měšťanských*, Národní listy 51, 1911, 23. 7. 1911, č. 201, s. 11.

⁴³ Výnos moravské zemské školní rady z 1. 5. 1906 všem okresním školním radám. Viz *Příruční kniha říšských a zemských zákonů, nařízení a předpisů v záležitostech školství obecného na Moravě*, Brno 1908, s. 613–614.

⁴⁴ *Školní sešity*, Národní politika 24, 1906, 4. 8. 1906, č. 213, s. 3.

přehledný seznam sešitů a kreslicích listů i sloh uveřejněný roku 1913 ve *Vládním věstníku pro školy obecné v Markrabství moravském*, kde byly různé druhy sešitů označovány kombinací čísel a písmen.

ŠKOLNÍ SEŠITY JAKO OBCHODNÍ ARTIKL

Prodej sešitů se stal výnosným obchodem s nezanedbatelným ziskem. V roce 1882 byla spotřeba jedné venkovské školy se 150–180 žáky odhadována ročně na 30 až 50 zl (každý minimálně 10 sešitů po jednom kr). V roce 1901 žák za rok průměrně spotřeboval asi 25 sešitů k písemným cvičením po 2 h (celkem 50 h), jeden sešit úlohový za 6 h, pět sešitů k psaní po 2 h (celkem 10 h), 30 listů kreslicího papíru po 1 h (celkem 30 h), tužku za 6 h, per za 20 h. Souhrnná částka na jednoho žáka činila 1 k 22 h, přičemž počet žáků na školách rostl.⁴⁵ V roce 1932 činila roční spotřeba školních sešitů v Československé republice 10 milionů.

Učitelé museli často řešit problém s jakostí papíru v sešitech. Na obyčejné psaní si žáci mohli přinášet jakýkoli sešit, většinou za krejcar. Na čisté úkoly žádali kvalitní papír, aby se jim pero nezarávalo a vlákna z papíru na něm nezůstávala viset. U některých firem se stávalo, že vzorky i první dodané sešity na začátku roku byly v pořádku, ale později se jakost zhoršila. Papír byl slabší, černější a neúhledný. Také obsah listů se za stejnou cenu snižoval např. z deseti na osm. Změnu mohla zapříčinit výrobní firma nebo se jednalo o trik obchodníků, kteří koupili prázdné obálky a vlepovali do nich méně nekvalitní papír.⁴⁶ Například na schůzi učitelské jednoty Budeč ve Velvarech v květnu 1877 upozornil učitel Jakoubek, že kvalita sešitů firmy Felkl, jejichž užívání bylo v okrese rozšířeno, se odlišuje od dodávaných vzorků. Doporučoval firmu Hynek. Nakonec bylo usneseno, aby se vybíralo mezi Felklem, Hynkem a Fuchsem podle kvality dodávaného zboží.⁴⁷ V roce 1879 byly Hynkovy sešity ve Vlašimi uznány za vyhovující až na obálku, kde nebylo vhodné místo na nadpis předmětu.⁴⁸ V roce 1885 jsou v Uherském Hradišti doporučovány písanky Balcara z Olomouce, co do obsahu, nikoli co do kvality papíru. Sešity vydávaly také místní firmy, například Družstvo knihtiskárny v Hranicích, Václav Kácal v Lipníku

⁴⁵ J. BALHAR, *Školní sešity*, s. 435.

⁴⁶ *Z jižních Čech (Školní sešity)*, Beseda učitelská 12, 1880, 22. 4. 1880, č. 17, s. 234.

⁴⁷ *Velvarská Budeč*, Beseda učitelská 9, 1877, 28. 8. 1877, č. 26, s. 333. Srov. *Učebné sešity psací a kreslicí*, Beseda učitelská 9, 1877, 12. 4. 1877, č. 15, s. 184–185.

⁴⁸ *V Budči vlašimské*, Beseda učitelská 11, 1879, 3. 7. 1879, č. 27, s. 324.

nad Bečvou, Antonín Studeník v Uherském Brodě, Adolf Bydžovský v Přelouči a řada dalších.⁴⁹

Živnostníci si v průběhu let několikrát stěžovali na učitele, že se ziskem prodávají žákům obecných a měšťanských škol učebnice, školní pomůcky a potřeby, včetně sešitů. Tuto činnost ministerstvo zakázalo výnosem ze 7. 10. 1876.⁵⁰ Na zákaz výdělečného prodeje dohlížela okresní školní rada.

V roce 1882 si v Praze někteří obchodníci stěžovali na porušování zákazu. Po řádném prošetření se ukázalo, že se stížnost týkala pouze tří soukromých německých škol.⁵¹ V roce 1886 byl vzhledem k vážnosti učitelstva zakázán prodej knih bez výjimky. Obchodníci a prodejci byli naopak kritizováni za předražování školních potřeb. Na Valašsku se prý sešit, který kupec získal za 2 kr prodával za 4 i 6 kr.⁵² V roce 1905 ministerstvo nařízení upravilo. Podle §125 definitivního školního a vyučovacího řádu mohl okresní školní úřad udělit výjimku na prodej bez zisku, pokud to vyžadovaly místní poměry.

V září 1906 vyzvala Zemská jednota českých obchodních gremií v Království českém k oznamování případů, kdy učitelé buď sami prodávají sešity a další školní potřeby se ziskem nebo doporučují či odrazují od nákupu v určitém obchodě nebo od určité firmy za úplatek. Darované sešity pro chudé požadovali označovat, aby bylo jasné, zda jsou správně rozdělovány. Obchodníci měli mít úplnou volnost objednávat od kterékoli firmy, jejíž výrobky vyhovují předpisům. Následující den bylo uveřejněno ohrazení učitelstva proti tomuto neopodstatněnému nařčení.⁵³ Po čase bylo otištěno také oficiální vyjádření Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Království českém.⁵⁴ Učitelé totiž měli výslovně povoleno vypomáhat žákům s obstaráváním školních potřeb v místech, kde nebyl žádný obchodník. Dále se snažili organizovat hromadné nákupy, protože k nim byly přidávány sešity a další školní potřeby zdarma. Pochybovat o jejich spravedlivém rozdělování bylo pro učitelský stav stejnou denunciací jako podezření, že by mohli mít z této činnosti peněžitý zisk. Za stejně ponižující se v té době považovala značka „Zdarma

⁴⁹ *Z Uh. Hradiště*, Moravská orlice 23, 1885, 12. 7. 1885, č. 157, s. 4. Srov. Muzeum Komenského v Přerově, fond Archiválie, písemnosti a dokumentace dějin školství a kmenologie, sbírka školních sešitů; Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA Přerov), fond Radíkov, inv. č. 31.

⁵⁰ Výnos zemské školní rady pro Moravu z 26. 10. 1876.

⁵¹ *Neoprávněná stížnost*, Beseda učitelská 14, 1882, 23. 3. 1882, č. 13, s. 182.

⁵² *Z Rožnovského Valašska*, Moravská orlice 14, 1876, 27. 1. 1876, č. 21, s. 2–3.

⁵³ *K zlořádům v obchodě se školními sešity a pomůckami*, Národní politika 24, 1906, 12. 9. 1906, č. 251, s. 2; Tamtéž, 13. 9. 1906, č. 252, s. 2. Ve Francii měli učitelé a učitelky povoleno prodávat dětem školní potřeby – ceník byl vyvěšen ve škole. Knihkupcům se nepodařilo dosáhnout zákazu prodeje ve školách. Blíže *Francouzští učitelé a učitelky*, Beseda učitelská 19, 1887, 13. 10. 1887, č. 43, s. 583.

⁵⁴ *Slavné Zemské jednotě českých obchodních gremií v král. Českém!*, Národní politika 24, 1906, 17. 10. 1906, č. 286, s. 8.

pro chudé“, od níž upustil i c. k. školní knihosklad. Ve škole, kde si mají být všichni rovni, to vedlo v lepším případě k soustrastným pohledům, v horším k výsměchu spolužáků. Navíc měli učitelé a jejich spolky dohlížecí pravomoc nad kvalitou sešitů. Učitelstvo se snažilo pobídkami k nákupu od českých firem podporovat domácí průmysl a útok ze strany obchodníků považovali za neoprávněný a neodůvodněný, zejména s ohledem na skutečnost, že německé spolky si organizovaly prodej sešitů ze svého ústředí a nikdy se nedočkali ze strany německého obchodnictva takové urážky.

VLIV VELKÉ VÁLKY

Realita válečných let 1914–1918 zasáhla také školní sešity. V roce 1915 se jejich cena zvýšila kvůli zdražení papíru a v denním tisku na ni upozorňovala papírnická sekce při novém obchodním grémium Královského hlavního města Prahy.⁵⁵ Stávalo se, že obchodníci na vesnicích odmítali sešity vůbec objednávat, protože se jim prodej nevyplácel. Učitelé sháněli levné sešity přímo v tiskárnách nebo u obchodníků v nejbližším městě. Pro část dětí byly drahé i po 4 h.⁵⁶ V roce 1916 ministerstvo nařídilo co nejúspornější zacházení se vzácným a drahým papírem ve škole. Znamenalo to využívání prázdných stránek sešitů z předešlých let, omezení rozsahu, nikoli počtu, školních úkolů a neměly se zhotovovat obaly sešitů.⁵⁷ Znovuzavedena ve velké míře byla břídlíková tabulka, praktická a laciná,⁵⁸ ale byl to její poslední čas. V roce 1916 se poprvé objevilo nařízení o sběru nepotřebného papíru, včetně popsaných sešitů. Dnes běžná součást života školy tehdy mnohé překvapila.⁵⁹

Po vzniku Československé republiky bylo zákonem z 9. 4. 1920 č. 292 Sb. § 35 Z nařízeno, aby veškerý věcný náklad na veřejné národní školství hradila školní obec, pokud nebylo stanoveno jinak. Kvůli mimořádným poměrům v papírnickém průmyslu povolilo ministerstvo určité odchylky od jednotné úpravy školních sešitů nařízeními z 23. 4. 1920 a 30. 9. 1920.

⁵⁵ *Sekce papírnická*, Národní politika 33, 1915, 27. 5. 1915, č. 145, s. 4.

⁵⁶ SOKA Přerov, ZŠ Velká, i. č. 7.

⁵⁷ *Jak se má na školách šetřiti papírem*, Národní politika 34, 1916, 23. 11. 1916, č. 325, s. 9.

⁵⁸ *Břídlíčka*, Národní listy 56, 1916, 14. 5. 1916, č. 133, s.

⁵⁹ Okresní školní inspektor v Hranicích (Morava) poznamenal: „*Myslíli jsme, že není již co sbíratí, a ejhle, ministerstvo našlo ještě potřebné předměty.*“ Viz Čeněk KRAMOLÍŠ, *Válečné vzpomínky školního inspektora*, Zábřeh [1926], s. 67.

NORMALIZACE ŠKOLNÍCH SEŠITŮ

V souvislosti s připravovanou reformou obecné školy vydalo 10. 3. 1932 ministerstvo školství nejprve normalizační předpisy, kterými zjednodušilo a unifikovalo podobu a úpravu školních sešitů na národních školách v celém Československu.⁶⁰ Důležité bylo sjednotit jakost papíru, rozsah listů v Čechách (10 listů) a na Moravě (8 listů) se Slovenskem (6 listů), kde byl navíc kvůli nízké ceně používán velmi špatný papír.

Definována kvalita papíru (pevný, dobře klížený, dřeva prostý, hladký, bez silného lesku, náležitě bělosti přecházející do žluta označen vodoznakem Standard, 78 g na m²), jeho formát (A5 vysoký – 148x210 mm, na vyšším stupni obecné a na měšťance možný také A4–210x297 mm), vazba (šitá nití, drátková nebyla povolena), obal (modrý, který se nešpiní snadno, bez štítku s černým zřetelným tiskem: druh a číslo sešitu, cena, objem, výrobní firma, dostatek místa pro údaje žáka a školy), objem (12 nebo 20 listů), nutnost vložení svého papíru (o něco menší formát) a liniatura (bledě modrá barva, radikálně zjednodušená, zužovalo se postupem k vyšší třídě, od šesté třídy bez linek bez možnosti používat tzv. lenochy – linkované podložky).

Současně byla ustanovena přechodná doba (plná platnost od školního roku 1933/1934), kdy se měly spotřebovat staré zásoby, jejichž cena se odhadovala v milionech korun (roční spotřeba 10 milionů školních sešitů). Učitelé neměli ihned odmítat staré sešity a žádat nové. Filiálka Státního nakladatelství v Bratislavě však v srpnu 1932 rozeslala na slovenské školy cirkuláře, že normalizované sešity podle nového předpisu vydalo již pro rok 1932/1933. V denním tisku byli napadeni za maření dobrého úmyslu ministerstva, které chtělo zabránit národohospodářským škodám. Státní nakladatelství se bránilo osočení. Ministerský výnos nezakazoval vyrábět sešity podle nových pravidel a tyto byly určeny pro obchodníky a školy bez zásob. V reakci bylo toto tvrzení vyvráceno odhadem zásob na 12 milionů sešitů, a to bez dosud nezpracovaného materiálu. Navíc sešity Státního nakladatelství postrádaly vodoznak „Standard“, záruku jakosti papíru, neboť nebyl dosud k dispozici. Jednalo se o klamání spotřebitele a zneužití postavení Státního nakladatelství jako nejdůvěryhodnějšího a oficiálního dodavatele. V denním tisku proto vycházelo několik článků upozorňujících na přechodné období, ve kterém mají být spotřebovány starší zásoby.⁶¹

⁶⁰ Otto PLACHT – František HAVELKA (edd.), *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934, s. 96–97.

⁶¹ *Normalisace školních sešitů a Státní nakladatelství*, Národní listy 72, 1932, 21. 8. 1932, č. 230, s. 5; Tamtéž, 24. 8. 1932, č. 233, s. 5; „Podnikatelská čílost“ *Státního nakladatelství*, Národní politika 50, 1932, 19. 8. 1932, č. 225, s. 8; *Ještě k historii školních sešitů státního nakladatelství*, Národní listy 72, 1932, 28. 8. 1932, č. 237, s. 3; *Nové předpisy o úpravě sešitů*, Národní listy 72, 1932, 18. 3. 1932, č. 78, s. 2; *Nové předpisy o školních sešitech*, Národní politika 50, 1932, 20. 3. 1932, č. 80, s. 7; *Nadchází úplná*

O výrobě sešitů po roce 1933 se dochoval zajímavý obrazový materiál od firmy IPRO.⁶² Ve sbírkách přerovského muzea je vzorník všech typů sešitů (obálky, jeden list a piják). V úvodu je jako propagace firmy připojen popis pracovního postupu výroby sešitů s fotografiemi přímo z výroby a distribuce.

PIJÁKY A NĚKOLIK POZNÁMEK NA ZÁVĚR

Nedílnou součástí školních sešitů byly pijáky (savé či pijavé papíry) k odsátí přebytečného inkoustu. V druhé polovině 19. století se vyráběly pro školní sešity v červené barvě. Později se objevovaly světlé pastelové barvy, často s přimícháním jinobarevných vláken. Jeho struktura se podobala ručně vyráběnému papíru (silnější s nezalisovanými vlákny). V době rozkvětu reklamy za první republiky byly využívány všechny vhodné plochy, včetně školních pomůcek. Vznikaly pijáky s tištěným textem, s obrázky i zdobené ornamenty.⁶³ Přerovské muzeum spravuje sbírku prvorepublikových savých papírů s reklamou na jednotlivé produkty či soukromé firmy, reklamou na školní potřeby, propagací spořivosti či upozorněním na nebezpečí pohybu v blízkosti zemědělských strojů. V době protektorátu byly savé papíry využívány mimo jiné k ideové propagandě. V 50. až 70. letech 20. století se na pijáky tiskly hlavně hesla a obrázky propagující spořivost, sběr odpadových materiálů, sběr léčivých rostlin. V 80. letech 20. století se vyráběly pijáky bez potisku, jednobarevné, většinou růžové, v 90. letech světle šedé. Na počátku 21. století klasické savé papíry ze školních sešitů zmizely.

Vzhled školních sešitů se ve druhé polovině 20. století několikrát změnil. Specifický vývoj prodělaly sešity prvního psaní, písanky, kam byly kromě vzorových písmen, slov a vět zařazovány také obrázky. Ustálilo se názvosloví sešitů, například v 50. letech to byly: písanka, deník, počítáček, úkoly z jazyka, úkoly z počtů. Proběhla také normalizace dle třímístného číselného označení, kdy první číslo označovalo formát, druhá cifra znásobena desíti počet listů, třetí číslo určovalo druh liniatury.⁶⁴ Pro rozlišení druhu sešitů se používaly také barvy (linkovaný sešit byl červený, nelinkovaný modrý, čtverečkovaný

normalisace školních sešitů, Národní politika 50, 1932, 7. 5. 1932, č. 127, s. 2; *Sešity pro školy obecné a měšťanské*, Národní politika 50, 1932, 28. 8. 1932, č. 237, s. 4.

⁶² Muzeum Komenského v Přerově, AS 2465. Obchodník s papírem Jan Procházka Brno inzeroval školní sešity již na počátku 20. století. Viz např. Komenský 32, 1904, 26. 8. 1904, č. 36–37, s. 559.

⁶³ Helena KOVÁŘOVÁ, *Savý papír se používal jako reklamní plocha*, Nové Přerovsko 20, 25. 11. 2011, č. 47, s. 12.

⁶⁴ Muzeum Komenského v Přerově, fond Archiválie, písemnosti a dokumentace dějin školství a kome-niologie, AP 82/120, nabídky školních sešitů Státního nakladatelství učebnic Brno a národního podniku NARPA.

zelený). Výroba se centralizovala a monopol v souladu s obecným vývojem národního hospodářství získaly státní podniky. Teprve od 90. let 20. století se na obálkách sešitů znovu objevují obrázky, ale jejich význam je pouze dekorativní, nikoli výukový jako tomu bylo na počátku výroby sešitů v druhé polovině 19. století.

OBR 1. Obálka školního sešitu z roku 1844. Muzeum Komenského v Přerově.

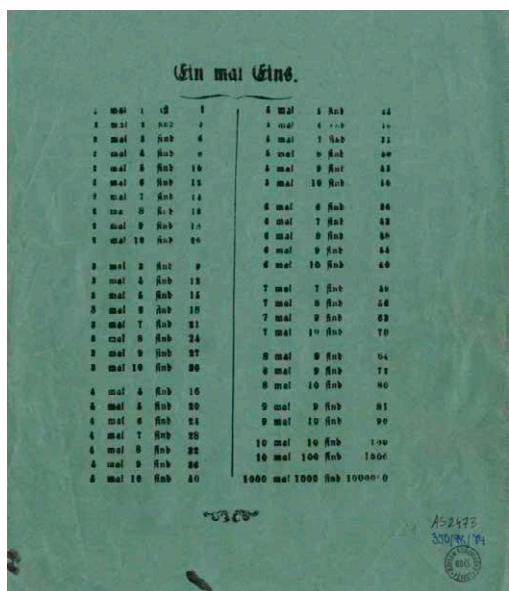

OBR 2. Obálka krasopisného sešitu vydaného M. Greinerem ve Vídni, 70. léta 19. století. Muzeum Komenského v Přerově.

OBR 3. Obálka sešitu s obrázkem „zvědavost“ po vzoru Orbis pictus, 60.–70. léta 19. století. Muzeum Komenského v Přerově.

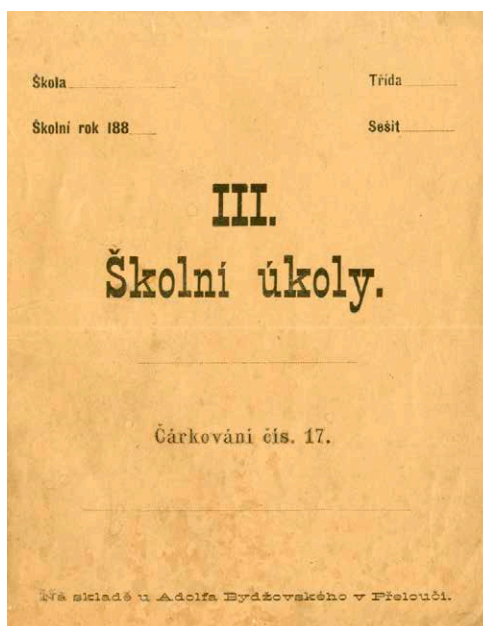

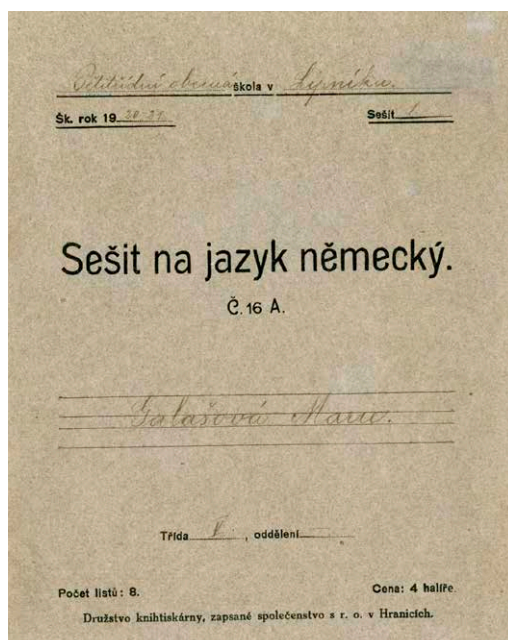
OBR 5. Předloha a návodný obrázek ze sešitu krasopisu. Vydal Karel Winiker v Brně, 60. – 70. léta 19. století. Muzeum Komenského v Přerově.

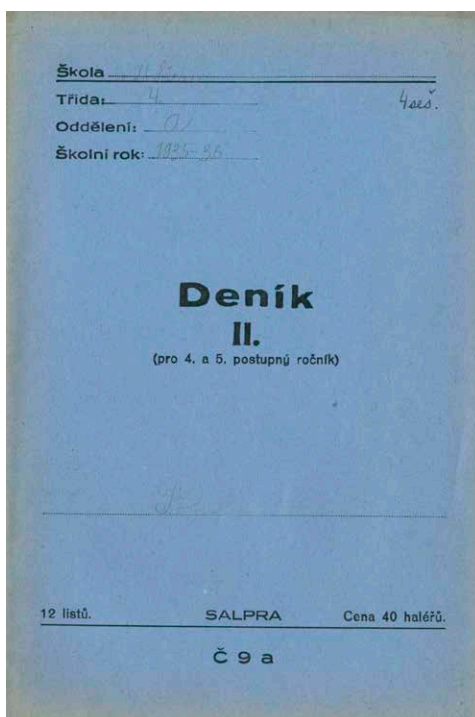
OBR 6. Přední a zadní strana obálky tzv. Musilovy diktandovky. Vídeň, druhá polovina 70. let 19. století. Muzeum Komenského v Přerově.

OBR 7. Obálka sešitu po zákazu obrazové výzdoby. Vydal Adolf Bydžovský v Přelouči, 80. léta 20. století. Muzeum Komenského v Přerově.

OBR 8. Obálka sešitů podle předpisů z roku 1904. Vydalo Družstvo knihtiskárny v Hranicích, 1920. Muzeum Komenského v Přerově.

OBR 9. Obálka sešitů podle normy z roku 1932. Vydala SALPRA. Muzeum Komenského v Přerově.

OBR 10. Propagační materiál s popisem postupu výroby školního sešitu. Vydal J. Procházka (IPRO), Brno 1933. Muzeum Komenského v Přerově.

DEVELOPMENT OF SCHOOL EXERCISE BOOKS FROM THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY UNTIL STANDARDIZATION IN 1932

The contribution deals with the development of school exercise-book format starting from the middle of the 19th century until 1932. School exercise book is currently an inevitable aid produced in compliance with the prescribed norms. In the first century of its existence, exercise books underwent dramatic development being a subject of disputes between teachers and parents and across teacher's profession. They became a new and quite gainful subject of business of paper-making and book-binding companies being involved even in nationalist quarrels. The image of exercise book cover pages has largely changed: in the beginning, the desirable rich pictorial and ornamental decoration was liable to approval of supervisory educational authorities, being often limited and later entirely banned. In terms of the recent experience, the non-conflict content of exercise books – lineature – firstly developed rather empirically, causing difficulties to students, teachers and sellers. Diversity of types and unaccustomed terminology of exercise books increased their consumption to extreme. The effort of the ministry to introduce a standardized format clashed with business interests of producers and sellers, and after founding of the Czechoslovak Republic, with specific situation in papermaking industry.

School exercise books were standardized as late as in 1932. Together with legal regulations, the contribution monitors the news and reactions in certain educational periodicals and daily newspapers. Background of the study sample of the contribution is formed of exercise books from school collections of the Komenský Museum in Přerov completed by exercise books deposited in the State District Archives of Přerov.